

Ljetnikovac na Supavlu kod Stona

Bruno Šišić

Dubrovnik

AUTOHTONO ZELENILO – ČIMBENIK MJESNOG IDENTITETA U DUBROVAČKOM KRAJU

UDK: 712.41(497.5 Dubrovnik)

Rukopis primljen za tisak 01.05.2011.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2011. br. 1-2

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

U vrijeme sadašnje intenzivne i nedovoljno kontrolirane osobne i poduzetničke izgradnje na dubrovačkom i širem jadranskom području, zeleni prostori unutar i uokolo naselja, pretežito obrasli autohtonim drvećem i grmljem, izloženi su bezobzirnomo uništavanju. Investitori, obnavljajući njihove ostatke, često potiču i obavljaju sadnju egzotičnog drveća napadnog izgleda, poput raznih vrsta palmi i dr. Time se utječe na osjetno mijenjaje izvornih krajobraznih obilježja naselja i njihova identiteta. U nastojanju za održanjem krajobrazne samosvojnosti te kao prilog očuvanju identiteta dubrovačkog kraja, floristička komponenta zelenih prostora (drveće, grmlje i trajnice), koje smo imali prigodu podizati, temeljila se na autohtonim biljnim vrstama. I sada čvrsto zagovaramo takav pristup.

Ključne riječi: Dubrovnik, autohtono zelenilo, čimbenik krajobraznog identiteta

UVOD

Prisutna kretanja u raspolaganju prostorima unutar i uokolo nekih mjesta i lokaliteta na dubrovačkom i širim jadranskim prostorima, uključujući i neke djevičanske predjele, takve su naravi da se izgradnja novih objekata i naselja u pravilu odvija ne obazirući se

na zatečene krajobrazne vrijednosti. Pored ostaloga, to se posebno tiče postojećeg zelenila. Vrijedno autohtono zelenilo često se bez ikakvih kriterija nesmiljeno uklanja s novih gradilišta i njihova operativnog okoliša, što rezultira brutalnim ogoljavanjem mjesnog prostora. Da problem bude složeniji, počesto se kao supstitut u ogoljene i novouređene prostore unosi egzotično zelenilo napadnih oblika, posebno pak drveće. Sve to osjetno utječe na mijenjanje izvornih i naslijeđenih krajobraznih obilježja i na gubljenje prepoznatljive vlastitosti mjesnog krajobraza odnosno njegova identiteta.

Ovdje se bavimo značenjem i potrebom primjene autohtonog zelenila u vrtovima, perivojima i drugim otvorenim prostorima na dubrovačkom području.

Što se uloge i karaktera zelenila u krajobrazu naših primorskih mjesta tiče, pristup i oblikovna stajališta izgrađivali smo tijekom neposrednog bavljenja javnim zelenilom te zelenim prostorima stambenih i turističkih zona. Odvijalo se to kroz projektiranje i izvođenje u Dubrovniku i njegovoj okolici kao i na širem području, a u sklopu redovnog rada u komunalnom poduzeću za javno zelenilo (1953. – 1983.). Usporedno, izučavali smo izvorna krajobrazna obilježja¹ i krajobrazno naslijeđe², uz potrebnu mjeru kritičnosti, upoznavali smo i tuđa iskustva, usredsređeni na područje Mediterana, bilo putem literature ili studijskih putovanja.

Stečene spoznaje primjenjivali smo također i sudjelovanjem u izradi prostornih planova za neke predjele Dubrovnika i okolice: kroz vrednovanje krajobraza, kroz izradu smjernica i idejnih rješenja krajobraznog uređenja.

U poslijeratnom razdoblju, tijekom devedesetih godina 20. stoljeća, istraživali smo povijesne suburbane predjele Dubrovnika³ te sudjelovali i u izradi znanstvenih i stručnih osvrti na konkretne zahvate u prostornom uređenju.

POGLED NA GRADOTVORNU ULOGU ZELENILA

Kako je zelenilo u mnogim jadranskim sredinama manje ili više ugroženo, pozornost ćemo ponajprije usmjeriti na neke aspekte općeg odnosa prema zelenilu, osobito danas u eri betonizacije i apartmanizacije primorskih mjesta. Uz taj problem, upozoravamo i na neka dvojbena pa i neprihvatljiva kretanja u oblikovnoj orijentaciji prilikom uređivanja novih zelenih prostora.

Općenito gledano, zelenilo perivoja, vrtova i drugih otvorenih prostora jedna je od neophodnih prostornih komponenti suvremenog naselja. No nažalost, u našim sredinama još uvijek čini se potrebitim isticati da zelenilo nije nešto što se u naseljima javlja iz formalnog ili pomodnog razloga ili pak radi takozvanog ukrašavanja.

Osnovani zeleni prostori unutar i uokolo naselja, manjih mjesta ili gradova, jednako kao i prirodno zelenilo, prostorni su sklopovi koje treba promišljeno uređivati, uzdržavati

¹ Šišić, Bruno, "Maslinici komponenta dubrovačkih pejzaža", *Dubrovnik* br. 2/1973, str. 11-17; "Zeleno pitanje traži zreo odgovor", *Dubrovnik* br. 6/1973.-1/1974., Dubrovnik, str. 141-144; "Epski pejzaž", *Čovjek i prostor* br. 2/77, Zagreb, str. 17 i str. 30; "O korištenju prirodnih vrijednosti u razvoju turizma", čas. *Turizam* 4, Zagreb 1986., str. 102-104; "Kulturnopovijesni aspekt primorskih pejzaža", u zborniku: *Uloga pejzažne arhitekture u razvoju zemlje*, Beograd 1987., str. 139-148

² Šišić, Bruno, *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, IC, Split 1981.; *Dubrovački renesansni vrt – Nastajanje i oblikovna obilježja*, ZPZ HAZU, Dubrovnik 1991.

³ Šišić Bruno, *Vrtni prostori povijesnog predgrađa Dubrovnika – Od Pilā do Boninova*, ZPZ HAZU, Zagreb – Dubrovnik 2003.

Pogled na sklopove prirodnog zelenila i vrtove zapadno od Grada

Zanimljive sastojine domaćeg zelenila na potezu Sv. Jakov – Ploče – Grad

i štiti. Suvremeno naselje sa zelenilom svedenim na rudimentarnu mjeru, nipošto se ne može smatrati primjereno urbaniziranim.

Zeleni prostori u mjestu imaju višestruko značenje, kako s aspekta raščlambe, funkcije, karaktera i organizacije prostora, tako i s aspekta socijalne, zdravstvene, psihološke i kulturološke svrhovitosti. To govori o vrlo složenoj namjeni zelenih prostora u naseljima, o njihovu dubljem značenju i smislu, a ne samo o tzv. dekorativnoj funkciji, kako im se to u primitivnoj maniri često običava pripisivati, što u stvarnosti vrlo često rezultira kičem.

Zelenilo je trodimenzionalna, a po biološkom karakteru i četverodimenzionalna pojava (s obzirom na faktor vrijeme). Za prostore urbanog zelenila *ne treba koristiti termin zelena površina*. Perivoji, vrtovi, drvoredi i drugi zeleni sastavi obavezne su *prostorne strukture* suvremenog mjesta. U njima se posebno ističe uloga drveća, koje svojom pojavom, karakterističnim obilježjima, razmještajem i formacijama potvrđuje svoje iznimno značenje u prostoru.

Samo po sebi, zelenilo je specifičan gradotvorni medij zahvaljujući biološkom porijeklu i svojoj organskoj naravi. Ono na učinkovit i neusiljen način sudjeluje u urbanom raščlanjenju prostora, razdvajanju i istodobno povezivanju skupina zdanja ili čitavih naselja, djelujući kao integrativni čimbenik prostorne cjelovitosti mjesta, odnosno grada. Kao specifičan medij, ono prihvaća različite sadržaje namijenjene otvorenim prostorima kao što su rekreacijski sadržaji.

S obzirom na sadašnja snažno izražena kretanja uklanjanja zelenila u primorskim urbanim sredinama pod udarima raznorazne izgradnje, prigoda je podsjetiti na poglede i stajališta poznatih teoretičara urbanog uređenja, koji su se posebno očitovali o značenju i ulozi zelenih prostora u formiranju grada. Po njima, dobro organiziran suvremeni grad nezamisliv je bez dobro uređenih zelenih prostora kao bitnog čimbenika strukturiranja i artikulacije ukupnog gradskog prostora, ali i čimbenika njegove humanizacije. Spomenut ćemo neke njihove preporuke.

Tako je Camillo Sitte (1843. – 1903.), poznati austrijski arhitekt, sasvim jasno isticao zelenilo kao gradotvorni element. Po njemu, ono što cvijeće i uresno bilje znači za vanjštinu i unutrašnjost kuće, to za grad znače vrtni prostori te sastojine drveća i gmlja. Naglašava da zelene prostore grada treba, kolikogod je to moguće, povećavati. Posebno, pak, upozorava da skupine zdanja, manje ili veće aglomeracije, treba odvajati obimnim slobodnim prostorima u zelenilu.⁴

Walter Gropius (1883. – 1969.), istaknuti njemački arhitekt i osnivač čuvenog Bauhausa, upućivao je ka ostvarivanju uravnotežene urbane zajednice kroz organizaciju naselja prema postavkama određenog organskog plana. Po njegovu viđenju, stvaranju grada kao koherentne cjeline pridonosi kako okruživanje aglomeracija obilnim zelenilom, tako i interpoliranje zelenih enklava unutar naselja. Ovo naglašavamo jer su naše zelene enklave upravo na udaru građevinskih struktura. Ističe da se razboritom raspodjelom i očuvanjem slobodnih prostora treba izbjeći negativne posljedice urbanog nagomilavanja. Na svaki način treba obuzdati *gutanje prostora*, koje se ogleda u težnji i praksi prekomjerne izgradnje unutar zadanog područja, zadržavajući povoljan odnos izgrađenog i slobodnog prostora. Kod nas se, svjedočim prema sadašnjem dubrovačkom iskustvu (početak 21. stoljeća), procesi gotovo u pravilu odvijaju upravo obrnuto.⁵

⁴ Sitte, Camillo, *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien 1889.; *Umetničko oblikovanje gradova*, Građevinska knjiga, Beograd 1967.

⁵ Gropius, Walter, *The Scope of Total Architecture*, New York 1956.; *Sinteza u arhitekturi*, Tehnička knjiga, Zagreb 1961.

Vrtovi naselja na Pločama

Lewis Mumford (1895. – 1990.), čuveni američki znanstvenik, sociolog urbanizma, isticao je doprinos kućnih vrtova, zelenih pojaseva, masiva zelenila i rekreacijskih zona, u kojima drveće ima dominantno značenje, bogatoj raznolikosti ukupnog gradskog prostora. Mumford upotrebljava i zanimljiv termin – *parazitsko širenje urbanog tkiva*, upozoravajući pri tome na plaćanje skupe cijene urbane ekspanzije s obzirom na pad kvalitete življenja u takvim sredinama. Očuvanje fonda zelenih prostora u gradu i oko grada od izuzetnog je značenja za skladan i kulturni razvoj gradova. Upotrijebio je termin *simbiotski odnos*, kojim iskazuje vrlo specifičnu sljubljenost između pojedinog gradskog naselja i okolnog predjela, ali i između čitava grada i njegove okolice, što je stupanj više u isticanju vrijednosti i značenja zelenila kao medija u urbanoj slici mjesta.⁶

Ovih nekoliko misli nespornih autoriteta urbanističke teorije potvrđuje gradotvornu ulogu zelenih prostora. Kao konstanta postavljen je zahtjev ka stvaranju i održavanju što povoljnijeg odnosa između skupina objekata i zelenila u naseljima. U stvari, radi se o jednom od temeljnih pitanja prostornog i krajobraznog planiranja te oblikovanja suvremenog naselja odnosno grada.

Bitan uvjet, o kojemu ovisi napor ka postizanju prostornog sklada, jest dobro poznavanje svih prirodnih i artificijelnih sastavnica, kojima raspolaže uži i širi teritorij mjesta. Bez poznavanja i, svakako, uvažavanja temeljnih vrijednosti nekog prostora ne mogu se očekivati dobra rješenja glede postizanja organskog jedinstva naselja i njegova prirodnog areala, dakle, glede uklapanja manjih ili većih aglomeracija pa i čitava grada u pripadajuće prirodno stanište i prirodne okvire, što je uvjetom stvaranja uravnotežene i privlačne urbano-krajobrazne cjeline.

⁶ Mumford, Lewis, *The City in History*, New York 1961.; *Grad u historiji*, Naprijed, Zagreb 1968.

Pred Gradom – bivši vrt Hotela Imperial – uklonjen 2003. g.

Put prema Boninovu

Pogled s Boninova prema Gracu

Dobro uočene i proučene odlike lokalnog podneblja, položaja, reljefa, zemljišta, prirodne i kulturne vegetacije te na njima temeljene primjerene prostornooblikovne strukture, koje se postižu odgovarajućim grupiranjem te planiranim kontinuitetom i diskontinuitetom izgrađenih predjela, zelenih prostora i enklava unutar grada, uvjetom su stvaranja sredine pogodne za življenje, koja bi mogla biti po fizičkoj i duhovnoj mjeri čovjeka, sredine kojoj su izvorište stariji urbani slojevi kao primarna gradotvorna, ambijentalna, povijesna i kulturološka vrijednost. Zelenilo će pri tome ispunjavati prostore koje treba planovima jasno definirati, ali bez primisli da će oni ubrzo poslužiti kao pričuvni prostor za dalju gradnju, kako se to danas nažalost događa.

Ideje o stvaranju zelenih prostora pri strukturiranju urbane sredine, pri podizanju zelenih pojaseva i zelenih enklava, podrazumijevaju odlučujuću prisutnost višega zelenila. Ako vegetacijski pokrov otvorenih prostora ugrubo raščlanimo na drveće, grmlje, pokrovno bilje i tratinu, onda je drveće ona kategorija kojom se osigurava visoki i viši srednji sloj zelenila u naseljima.

Drveće, u stvari, tvori kostur, ono je okosnica vegetacijskog sastava, kako u sustavu zelenih prostora tako i u urbanoj strukturi naselja. Ono što je u mediteranskom podneblju pak posebno važno, drveće osigurava toliko potrebnu sjenu tijekom vrelog ljetnog razdoblja.

Drveće se međusobno razlikuje brojnim svojstvima: visinom, volumenom i strukturom krošnje, dakle, habitusom. Lišće se kreće od finih tankih iglica i sitnih pa do krupno krpastih listova cjelovite, izrezane ili nazubljene plojke, što određuje teksturu površine krošnje u rasponu od najfinije do najgrublje. Lišće je vazdazeleno ili otpadajuće, raznovidnih tonova i nijansi zelene boje.

Među drvećem koje se javlja i koristi u jadranskom podneblju, pored četinjača, vazdazelenih i listopadnih lišćara, javlja se i uneseno egzotično drveće, često neobičnih habitusa. Pored domaćeg drveća porijeklom sa Sredozemlja, s uspjehom se uzgajaju i vrste iz drugih krajeva svijeta, koji imaju sličnosti s mediteranskim podnebljem, kao što su neki predjeli Bliskog i Dalekog istoka, Južne Afrike, Južne Amerike, južnih predjela Sjeverne Amerike i Australije. Doda li se tome i nešto kontinentalnog drveća, koje je u naše prostore ušlo još u vrijeme Austrougarske, vrste i podvrste pa i kultivari drveća koji se pojavljuju ili bi se mogli pojaviti u zelenim prostorima na našem primorju, izuzetno su brojni, pa je dijapazon različitosti veoma širok.

Drveće se ističe izrazito snažnom pojavnošću i vizualnim učinkom u prostoru. Krošnje drveća, posebno kada su udružene u skupine, moćnim zelenim volumenima imaju istaknutu ulogu u strukturiranju naselja, ispunjavajući i artikulirajući prostore, koji se kao zeleni pojasevi javljaju uokolo, ili kao insule i manje enklave unutar naselja.

Sve to potvrđuje prvorazrednu gradotvornu funkciju drveća. I zato, bilo radi visine i voluminoznosti svojih krošnja, vazdazelenosti ili sezonskog ogoljavanja, radi tonova i nijansi zelenila ili pak radi napadno egzotičnih oblika, drveće ima posebno naglašeno značenje u krajobrazu naselja i gradova. Ono odlučujuće utječe na kvalitetu panoramske slike mjesta, pa se kao značajno pitanje postavlja kojim vrstama drveća dati prednost u panoramama naših primorskih mjesta.

Pitanje kakav je zeleni pokrov primjeren mjestima našeg primorskog kraja, usko se vezuje upravo za njihov identitet.

ZNAČENJE AUTOHTONOG ZELENILO ZA IDENTITET MJESNOG KRAJOBRAZA

Identitet kao pojam u doslovnom smislu znači istovjetnost ili jedinstvenost tj. odnos ili svojstvo po kojemu je nešto jednako samom sebi.⁷ Uključi li se i proces razvoja, identitet označava također i svojstvo nekog entiteta da usprkos promjenama u nastajanju, u odnosima s drugim entitetima ostaje jednak sam sebi, drugim riječima, ostaje svoj.

Danas u globalizacijsko vrijeme identitet je termin koji se s pravom mnogo koristi u kontekstu očuvanja bitnih obilježja vlastitosti u svakom pogledu.

Kada je u pitanju naš dubrovački kraj, ponajprije treba imati u vidu da ga u cjelini karakteriziraju mediteransko podneblje, pa krški brdski lanac koji se spušta do mora. Kraj je artikuliran zaljevima i uvalama te otocima i grebenina koji se nižu usporedno s obalom.

Ogoljele, ili škrtom mediteranskom vegetacijom pokrivene krške padine, često su u svojim nižim slojevima zelenije, gušće obrasle vazdazelenom makijom, u kojoj se sporadično javljaju gajevi česvine (*Quercus ilex*), alepskog bora (*Pinus halepensis*), čempresa (*Cupressus sempervirens*), ponegdje i pinjola (*Pinus pinea*), lovora (*Laurus nobilis*), duba (hrasta medunca *Quercus pubescens*), crnog jasena (*Fraxinus ornus*).

Tu su i tipični višestoljetni kulturni krajobrazi, prošarani raznoliko složenim antropogenim strukturama, docima podgrađenim suhozidovima, s kulturama vinove loze (*Vitis vinifera*), masline (*Olea europaea*), bajama (*Prunus amygdalus*), rogača (*Ceratonia*

⁷ Filipović, Vladimir i dr., *Filozofijski rječnik*, NZ MH Zagreb 1984., str. 136

Vila Sorkočević (1521. g.) u gaju prirodnoj zelenila

Hotelska naselja Babin kuk u česvinovoj šumi

Hotel Plat – Ambassador – zatvoren poslije rata, urastao u autohtono zelenilo (proj.B.Š.1972.)

Cavtat – Put prema Tihi

Pogled na Hotel Croatia (proj. B.Š. - 1972.-73.)

Park Gruž (proj. B.Š.- 1953.-55.)

siliqua), šipaka (*Punica granatum*) i drugih mediteranskih kultura, pa i agruma (*Citrus dulcis*, *Citrus retinata*, *Citrus aurantium*, *Citrus lemon et al.*).

Prepoznatljiva vlastitost nekog mjesta, dakle, njegov identitet, satkana je i od nekih općih kao i za određeni lokalitet specifičnih čimbenika i komponenti kao što su podneblje, priobalni položaj, reljef i smještaj u prostoru, krški teren, tip tla, tipovi, razmjestažaj i strukturiranost građevina, otvoreni prostori u mjestu raznih namjena, specifična povijesnost mjesnih struktura, sastojine uredenog zelenila, sastojine okolnog vegetacijskog pokrova, obilježja i uredenost okolnog teritorija.

Imajući u vidu da su neki prostori našeg kraja u zadnje vrijeme, rjeđe kao rezultat promišljenih, a češće nepromišljenih intervencija i razvoja, izloženi sve bržim promjenama, održavanje stečenog identiteta, očuvanje naslijeđenih artificijelnih i prirodnih vrijednosti te usklađenost novih vrijednosti s njima aktualan je i akutan problem koji treba ozbiljno i promptno sagledavati, e da bi se prepoznatljiva obilježja mjesta, koja u svojoj ukupnosti čine njegovu jedinstvenost, i dalje očuvali. Postupnim ili ubrzanim gubljenjem identiteta nestaje nemjerljivo vrijedna samosvojnost, koja je u sebi nosila ne samo lokalne nego i šire mediteranske oznake.

Na stoljećima stvaranom identitetu, na tipičnoj i stoljećima prepoznatljivoj podlozi, naročito intenzivno tijekom posljednjih desetljeća, odvijali su se nekontrolirani procesi nove izgradnje koja malo ili nimalo mari za izvorne vrijednosti, što je odranije stvorenu prepoznatljivost naših sredina ili lokaliteta ozbiljno dovelo u pitanje.

Kako su zeleni prostori u svakom slučaju nedjeljivi dio urbane strukture, zelenilo bitno sudjeluje u ostvarivanju i može kontinuirano utjecati na očuvanje identiteta mjesta.

Ta spoznaja temeljni je razlog zašto pridajemo posebno značenje zelenilu i njegovu karakteru, sagledavajući njegov značajni udio u očuvanju jedinstvenosti i prepoznatljivosti mjesta, odnosno kraja, u nastojanju održavanja manje ili više dosegnutog sklada i tijekom budućeg razvoja.

Stečene spoznaje o istaknutom ambijentalnom karakteru tvorbi i elemenata prirodne vegetacije u sklopu urbanog krajobraza uvjetovale su naglašeno pozitivan stav prema primjeni autohtonih biljnih elemenata u uređivanju zelenih prostora u Dubrovniku i okolici⁸ tijekom pedesetih do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća.

Dapače, smatrali smo da je potrebno istrajati na takvom pristupu. To tim više što je arhitektura novih objekata i naselja smještenih u krajobrazu grada uglavnom bez unutarnjeg odraza sredine, a da se i ne govori da je u zadnje vrijeme potpuno raznorodna, pa i anarhična. Zato pristup uređivanju otvorenih prostora s naglašenom primjenom autohtonog zelenila pruža neke šanse da se barem donekle nadoknade izgubljene značajke sredine, u namjeri da se kroz podizanje sastojina zelenila pretežito autohtonog porijekla što više očuva njezina samosvojnost, njezin znatno poljuljani identitet.

Povijesno gledajući, zapravo, na ovom dijelu Sredozemlja, pa tako i u dubrovačkom kraju, još je u srednjem vijeku tu i tamo uz citruse koji su bili najrasprostranjeniji, bio poneki grm ili drvo iz udaljenijih egzotičnih krajeva, koje su pomorci donosili, pa i poneka palma. Ipak, to su bili sporadični slučajevi. U nekim zemljama unos stranoga bilja

⁸ Šišić, Bruno, "O pristupu podizanju javnog zelenila u Dubrovniku", časopis *Hortikultura* br. 3/1981., Split, str. 22-25

Iz parka na Batali (proj. B.Š.-1964.)

Skverovi – Stanica Lapad (proj.B.Š. - 1967.)

porastao je otkrićem novih prekoceanskih zemalja, no ni to nije utjecalo na mijenjanje općeg dojma vegetacijskog pokrova i samoga mjesta.

Tijekom prve polovice 19. stoljeća, pojavom turizma, novo i dotad nepoznato zelenilo postupno je počelo osjetnije nastavati obalne krajeve i tako utjecati na promjene naslijeđenog identiteta primorskih mjesta na nekim djelovima europskog Sredozemlja. Na novorazvijenim turističkim rivijerama zapadnog Sredozemlja, oko sredine toga stoljeća osnažio je utjecaj egzotizma na podizanje i uređivanje zelenih prostora.⁹ Protagonisti su bili Englezi, kada i nastaje poznata *Promenade des Anglais* (Šetalište Engleza), dugo obalno šetalište u Nici, praćeno drvoredima palmi. Najprije na Azurnoj obali, odmah potom na talijanskoj Ligurskoj rivijeri, podižu se javni i privatni nasadi, koji se ističu egzotičnim biljem neobičnih habitusa u usporedbi s dotadašnjim vegetacijskim fondom vrtova i perivoja. Odatle je taj proces krenuo dalje doprijevši kod nas do austrougarske Opatije i Maximilianovog Lokruma pokraj Dubrovnika.¹⁰

S vremenskom zadržskom, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, postupnim razvojem turizma, iskreno misleći unaprijediti sliku mjesta kopirajući strane rivijere, kod nas se pojavio rive načičkane palmama kao ona u Splitu, a i u brojnim našim manjim obalnim mjestima. Nesvjesni naslijeđenih vrijednosti, ljudi počeli su temeljito mijenjati izvornu panoramu svojih naselja nekritičkim i masovnim unošenjem egzotičnog drveća napadnih oblika kao što su palme, kaktusi, agave i dr. No takav trend drugom polovicom 20. stoljeća, pod utjecajem nekih domaćih krajobraznih arhitekata, bio je dosta ograničen, ponegdje i zaustavljen.

Međutim, zahvaljujući nedoučenim, ali poduzetnim diletantima na planu vrtnog oblikovanja i uz podražavanje počesto primitivnom mentalitetu nekih novih vlasnika, u zadnje vrijeme to se ponovno javlja, kako se čini, u još punijem zamahu.

Naša dubrovačka komunalna projektantska i izvođačka praksa temeljila se na drukčijim premisama. Upoznavši ne samo povijesne nego i specifične urbanističke i krajobrazne vrijednosti Dubrovnika, bila je usmjerena ka respektiranju izvornih krajobraznih sastavina, među koje spadaju i sastojine autohtone vegetacije, kojima je prožet gradski prostor Dubrovnika. Takva oblikovna orijentacija, nastala iz kritičkog promišljanja, odražavala je nedvojbeno neraspoloženje i stvorila jak odmak od neumjerenog egzotiziranja, što je podrazumijevalo u prvom redu odbojnost prema unošenju pod svaku cijenu egzotičnog drveća napadnog izgleda, s obzirom da je ono najizloženije u prostoru i zato vrlo učinkovito u radikalnom mijenjanju obilježja naselja odnosno identiteta mjesta.

U jednom objavljenom tekstu objasnili smo naše polazište, vezano uz mogući utjecaj napadno egzotičnog bilja na krajobrazna obilježja turističkih mjesta na jadranskom primorju, kako slijedi:

“Kada se radi o odnosu pejzaž – turizam, treba poći od činjenice da današnji turizam nije više pokret privilegiranih, već je to sve više demokratski pokret sa širokim uporištem u masama. Takav turizam, kojemu je uz ostalo razvojem tehničkih sredstava u prometu postao lako dostupan svaki kutak svijeta, sve više ističe zahtjev za istinitim doživ-

⁹ Maniglio Calcagno, Annalisa, “La cultura inglese nel paesaggio e nei giardini della Riviera ligure”; u *Il Giardino Italiano dell’ Ottocento*, VI. izdanje, Roma – Pietrasanta 1996., str. 57-69

¹⁰ Šišić, Bruno, “Otok Lokrum – izuzetan perivoj u gradskom prostoru Dubrovnika”; u *OTOK LOKRUM*, Zbornik radova sa Simpozija održanog u Dubrovniku od 8. – 11. 09. 1987. u organizaciji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatsko ekološko društvo, Zagreb 1989., str.165-182

Predvrtovi naselja na aleji Kralja Tomislava (proj. B.Š. - 1968.)

Hotel Albatros – istok (proj. B.Š. - 1968.)

ljavanjem nekog kraja. To je razlog više da se pejzažni arhitekt kao i svaki drugi stvaralac, čije se djelo reflektira na okolinu, posveti temeljnom problemu traženja i otkrivanja istine o određenom prostoru..., kako radi nas samih tako i radi svih onih koji će s raznih strana svijeta dolaziti da ga posjete."¹¹

Drugim riječima, nastojali smo naglasiti da se treba s osjećajem mjere i odgovornosti odnositi prema autohtonim vrijednostima, među koje spada i zelenilo, kako naši krajevi i naša naselja ne bi izgubili od svoje izvornosti i prepoznatljivosti, pokušavajući nekritički kopirati neke strane sredine, pa i razvikane rivijere, koje, istini za volju, nemaju ni blizu tako snažan izvorni krajobrazni karakter kao što ga ima naše jadransko primorje, posebno pak dubrovački kraj. Dakle, naša orijentacija je bila ne priklanjanje se rješenjima koja ne zrače izvornošću, nego počesto krajobraznim kičem.

Krajobraznooblikovna polazišta vezana uz karakter zelenila prigodom podizanja i uređivanja javnih perivoja, turističkih i stambenih zona, koja smo tijekom dugogodišnje prakse usvojili i provodili, kako na dubrovačkom tako i na širem jadranskom prostoru, sažeto smo na jednom simpoziju formulirali kako slijedi:

“- Glavne nosioce u sastavu zelenila, a nadasve u sastavu drveća, temeljimo na autohtonim biljnim vrstama.

- Prema primjeni egzotičnog bilja, posebno onog koje svojom napadnom pojavom odudara od ostalog domaćeg i udomaćenog bilja, zauzimamo kritičko i rezervirano stajalište.

- Travnjak, tu inače široko primjenjivanu pejzažnooblikovnu komponentu, samo iznimno uzimamo u obzir, jer je netipičan za naše krško područje.

Zelenilo partera temeljimo na niskom vazdazelenom bilju, složenom ponekad i od jedne ili pak manjeg broja prikladnih vrsta odgovarajućih fizionomskih i bioloških osobina.

Zelenilo koje oblikujemo i podižemo po svom karakteru izrazito je vazdazeleno.

Što se tiče primjene kolorističkih elemenata u sklopu zelenila, postupamo suzdržano.”¹²

Treba napomenuti i to, da su u Dubrovniku ova stajališta imala odlučan utjecaj i na usmjerenje rasadničke dendrološke proizvodnje, koja je bila dobro razvijena i najvećim dijelom pratila našu djelatnost podizanja i uređivanja zelenih prostora raznih namjena tijekom druge polovice 20. stoljeća.

ZA KRAJ

Sve u svemu, ovdje se uopće ne zastupa potpuno odvratanje od primjene zanimljivog egzotičnog drveća, grmlja i trajnica kao vrtnog i perivojnog bilja. A osobito imajući u vidu i poneku izvrsno naturaliziranu, fizionomski i biološki blisku i u praksi dokazanu vrstu (npr. Pitospor – *Pittosporum tobira*).

Međutim, potvrđuje se i naglašava značenje krajobraznooblikovnog usmjerenja, po kojemu nasadima mjesta dubrovačkog kraja, i osobito u sloju višeg zelenila, trebaju dominirati autohtone vrste, shvaćeno u širem smislu, i to kako one porijeklom s jadranskog obalnog područja, tako i one s obala sjevernog Sredozemlja kojega je jadransko područje sastavni dio.

¹¹ Šišić, Bruno, “Neke pejzažne značajke Boke kotorske u svjetlu turizma”, *Hortikultura* 1/1979., Split, str. 1-5

¹² Šišić, B. (1981.) : o.c. (8)

Hotel Albatros – dva obeliska (proj. B.Š.-1968.)

Hotel Croatia (proj. B.Š. - 1973.)

Riva u Cavtatu, drvodred palmi Ph. can. – tridesete godine 20. st.

Time se daje značajan prilog krajobraznoj samosvojnosti i prepoznatljivosti pojedinog mjesta i čitava kraja, pomaže održavanju njegova identiteta, usprkos promjenama koje će se tijekom vremena događati u prostoru.

Posebno to vrijedi za istaknuta povijesna mjesta koja su nacionalni spomenici graditeljstva, urbanizma i kulture, a dubrovački kraj naprosto njima obiluje. Njihov identitet nipošto ne treba mrljati i kvariti egzotičnim drvećem napadnog i nametljivog izgleda, koje je bez krajobrazne kompatibilnosti s tako značajnim ambijentalnim vrijednostima, ako bi ga se u njih pokušavalo unositi, posebno pak ne na javnim prostorima.

I konačno, treba imati na umu da su sastojine autohtonih vrsta drveća, grmlja i trajnica, ukoliko su podignute sadnicama uzgojenim u vrtlarskim i šumarskim rasadnicima pod normalnim okolnostima tj. bez forsiranja, a namijenjenim za uređivanje vrtova i perivoja te za krajobrazne sanacije – doista otpornije, dugovječnije, jednostavnije u održavanju te ekološki i ambijentalno primjerenije.

Napomena: Osim foto br. 1 („Focus“ d.o.o. – Cavtat, 1990. g.) fotografije snimio B. Šišić. Panoramske slike snimljene posljednjih godina. Motivi iz parkova, vrtova i predvrtova snimljeni su 1998. g. kao dokazni materijal umjesto autorovih projekata, po kojima su bili izvedeni, a koji su uništeni u požaru Centra za povijesne vrtove i razvoj krajobraza u Dubrovniku za vrijeme bombardiranja Dubrovnika 6. 12. 1991. g. (zgrada IUC). fotografija 1 – *Pogled na sklopove prirodnog zelenila i vrtove zapadno od Grada*

THE AUTOHTONOUS GREENERY AS THE FACTOR OF THE LOCAL IDENTITY IN DUBROVNIK REGION

S u m m a r y

In the time of current, intense and insufficiently controlled individual and entrepreneurial construction in Dubrovnik and Adriatic region , the green spaces within and around settlements, with prevailing autochthonous trees and shrubs are exposed to ruthless devastation. Restoring their remnants the investors often stimulate and carry out planting of exotic plants of conspicuous look, such as various kinds of palm trees. Thus, the original town landscape characteristics and their identity are altered. With an intention to sustain landscape's authenticity and as a contribution towards preserving the Dubrovnik landscape identity the floristic component of the green spaces (trees, shrubs, and perennials) which we had opportunity to create was based upon the autochthonous plant species. Nowadays, we highly advocate this approach just as well.

Key words: Dubrovnik, autochthonous vegetation, factor of landscape identity